

μένη ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Χρεῖται ἦτο ἐπιγραφὴ κωμωδίας τοῦ Μάχωνος. Ψαμμίτης ὀνομάζεται σύγγραμμα τοῦ Ἀρχιμήδους. Ὄρει ἐλέγεται τὸ σύγγραμμα τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου τοῦ Κείου, ὅπερ ὁ Ξενοφῶν μνημονεύει ὡς σύγγραμμα περὶ Ἡρακλέους.

Ἄλλα δὲ ἐπιγραφαὶ συγγραμμάτων εἶνε Ἀτακτα, Βιβλιοθήκη (πρβ. Μυριόβιβλος), Γεροντικόν, Δειπνοσοφισταί, Ἑξαπλᾶ, Ἐκλογή, Ἐπιτομή, Θαυμάσια, Κεφαλαίων καταγραφὴ, Ὀμοιώματα, Παιδαγωγός, Πάμμετρον, Παράλληλα, Πατερικόν, Ποικίλη ἱστορία, Προπαρασκευή, Συναγωγὴ, Τεχνοπαίγνιον, Τομάρια, Χιλιάδες, Χρηστομάθεια κλπ.

Βέβαιον εἶνε, ὅτι τὸ πολῦτιμον Λεξικόν, τὸ φερόμενον ὡς σύγγραμμα τοῦ Σουΐδου, καλεῖται Σουΐδα, ἀλλὰ παραδόξον εἶνε ὅτι ὁ πολυμαθὴς Εὐστάθιος μνημονεύει ὄνομα συγγραφέως αὐτοῦ τὸν Σουΐδαν.

E. A. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

Histoire du Moyen Age. Tome III. Le monde oriental de 395 à 1081 par Charles Diehl et Georges Marçais. Ἐν Παρισίοις, 1936. Σελ. XXIII + 628, 8^ο μέγα.

Κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη ἐγένοντο σοβαραὶ προσπάθειαι συγγραφῆς γενικῶν καὶ συνθετικῶν ἐργασιῶν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἐκδοθεισῶν ἀγνώστων πηγῶν. Μετὰ τὴν ἀγγλικὴν διασκευὴν τῆς ἀρχικῶς ῥωσιστὶ γραφείσης Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τοῦ Vasiliiev, (1928 - 1929), ἡ ὁποία, συμπληρωθεῖσα, μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν (1932), ἐξεδόθη ἡ Geschichte des spätromischen Reiches (1928) τοῦ Ἑρνέστου Stein, ὅστις ἰδιαιτέραν ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν πολιτικῶν καὶ διοικητικῶν θεσμῶν, καὶ ἡ τρίτομος Histoire de la vie byzantine τοῦ Νικ. Jorga (1933).

Εἰς τὰ γενικὰ ταῦτα ἔργα προστίθεται ἤδη τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 395 μέχρι τοῦ 1081 ὑπὸ τοῦ Καρόλου Diehl καὶ τοῦ Γεωργίου Marçais. Ἀποτελοῦσα τὸν Γ' τόμον τῆς ἱστορίας τῶν Μέσων Αἰώνων, τῆς ἐκδιδομένης ἐν τῇ μεγάλῃ Γενικῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Γουσταύου Glotz, καὶ ἀκολουθοῦσα τὴν καθιερωθεῖσαν εἰς τοὺς προγενεστέρους τόμους διάταξιν τῆς ὕλης, ἡ συγγραφὴ αὕτη δὲν περιορίζεται εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐξετάζει παραλλήλως καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς Μουσουλμανικῆς Ἀνατολῆς. Ἐνῶ δὲ ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου τελευτᾷ εἰς τὸ ἔτος 1081, εἰς τὸ ἔτος δηλαδή, κατὰ τὸ ὅποιον αἱ

τύχαι τῆς αὐτοκρατορίας περιέρονται εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν, ἢ μελέτη τοῦ κυρίως ἀνατολικοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου συνεχίζεται μέχρι καὶ τοῦ IB' αἰῶνος. Ἡ φαινομενικὴ αὕτη ἀνωμαλία περὶ τὴν διάταξιν τῆς ὕλης, ὀφειλομένη εἰς τὴν προσπάθειαν τῶν συγγραφέων ὅπως μὴ διασπᾶσσι τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα τῶν ἐξεταζομένων θεμάτων, αἰτιολογεῖται ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου. Ἡ διάταξις αὕτη δικαιολογεῖται ὄντως, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἀναλυόμενον ἐνταῦθα ἔργον ἀποτελεῖ μέρος ἐνὸς γενικωτέρου συνόλου, πρὸς τὸ ὁποῖον ἦτο ἀνάγκη νὰ προσαρμοσθῇ.

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου ὀφείλεται εἰς τὸν κ. Diehl, ἢ δὲ τοῦ μουσουλμανικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν κ. Marçais.

Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δώδεκα κεφάλαια. Ἐν τῷ συντομωτάτῳ προλόγῳ παρέχονται πληροφορίαι τινὲς περὶ τῆς οἰκονομίας τῆς συγγραφῆς, ἐν δὲ τῇ γενικῇ βιβλιογραφίᾳ (σελ. IX-XXIII) ἀναγράφονται, μεθοδικῶς διατεταγμένοι, αἱ κυριώτεραι πηγαὶ καὶ αἱ νεώτεραι ἐργασίαι, τὰς ὁποίας οἱ συγγραφεῖς εἶχον ὑπ' ὄψιν.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ (σελ. 1-46) ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Α' (395) μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου (518). Τύσον εἰς τὸ κρινόμενον ἔργον, ὅσον καὶ εἰς τὸν πρῶτον τόμον, ὅπου ἐξετάζονται αἱ τύχαι τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὡς ἀφετηρία ἐλήφθη τὸ ἔτος 395. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ πρώτου τούτου τόμου ἐκτίθενται οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ συγγραφεῖς τοποθετοῦν τὴν ἀρχὴν τῶν μέσων αἰώνων εἰς τὴν ἐν λόγῳ χρονολογίαν. Μετὰ σύντομον ἐπισκόπησιν τῶν ὁρίων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ ὀργανώσεως, ὁ κ. Diehl ὁμιλεῖ περὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα καὶ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς θρησκευτικῆς κρίσεως, ἢ ὁποία συνεκλόνησε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὸ δεῦτερον κεφάλαιον (σελ. 47-122) ἀφιερῶται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ (518-565), ὡς τὸν ὀνομάζει. Ἐξετάζεται δ' ἐν αὐτῷ συντόμως ἡ βασιλεία Ἰουστίνου τοῦ Α' (518-527) καὶ ἐκτενέστερον ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ νομοθετικὸν ἔργον αὐτοῦ καὶ ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἀφιέρωσεν, ὡς γνωστὸν, μνημειώδη καὶ μακρὰν μονογραφίαν.

Ἡ ἱστορικὴ περίοδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου (565-641) ἀποτελεῖ τὸ θέμα τοῦ τρίτου κεφαλαίου (σελ. 123-157). Ὁ συγγραφεὺς περιγράφει τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθεν ἡ αὐτοκρατορία ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ λόγῳ τῶν ἐσωτερικῶν περιπλοκῶν, τῶν δημοσιονομικῶν δυσχερειῶν καὶ κυρίως λόγῳ τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων, οἱ ὁποῖοι πανταχόθεν ἠπειλοῦν τὸ κράτος, ἀσχολεῖται δ' ἰδιαίτερος μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἀναδιοργάνωσιν τὴν ἐπιτελεσθεῖ-

σαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου καὶ μὲ τοὺς νικηφόρους πολέμους, τοὺς ὁποίους ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος διεξήγαγεν.

Ἐνταῦθα διακόπτεται ἡ περὶ τῶν τυχῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐξι-
στόρησις καὶ δλόκληρον τὸ τέταρτον κεφάλαιον (σελ. 158 - 210) ἀφιερῶται
εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ Ἰσλαμισμού. Ὁ κ. Μαργαῖς ἐξετάζει
εἰσαγωγικῶς τὰ κατὰ τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς
κατὰ τὴν προῖσλαμικὴν περίοδον καὶ ἀφιερώνει σελίδας τινὰς εἰς τὴν προ-
σωπικότητα καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεθ. Ἐξηγεῖ ἀκολουθῶς πῶς τὸ
θρησκευτικὸν δόγμα τοῦ ἱεροῦ πολέμου συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ
Ἰσλαμισμού καὶ πῶς μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης, τῆς Συρίας, τῆς
Περσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου διεμορφώθη τὸ κράτος τῶν χαλιφῶν, τοῦ ὁποίου
τὴν ὄργάνωσιν καὶ τὰς τύχας παρακολουθεῖ μέχρι τοῦ ἔτους 705.

Τὸ πέμπτον κεφάλαιον (σελ. 211 - 248) ἐπιγράφεται: Ἡ μεταμόρφωσις
τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα. «Τὸ βυζαντινὸν κράτος, παρα-
τηρεῖ ὁ κ. Diehl, χάνει τότε τὸν χαρακτήρα τῆς οἰκουμενικῆς αὐτοκρατορίας,
κληρονόμου τῆς ῥωμαϊκῆς παραδόσεως...», «ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης τὸ ἀνα-
τολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος δὲν ὑπάρχει πλέον, μεταμορφοῦται δὲ εἰς ἑλληνικὸν
ἀνατολικὸν κράτος». Τὴν βαθεῖαν ταύτην μεταμόρφωσιν ἀνευρίσκει ὁ συγ-
γραφεὺς εἰς τὴν ἐθνολογικὴν σύστασιν, εἰς τὴν διοίκησιν, ἰδίᾳ τὴν τῶν ἐπαρ-
χιῶν, εἰς τὰς θρησκευτικὰς καὶ κοινωνικὰς τάσεις καὶ κυρίως εἰς τὸν πλήρη
ἐξελληνισμόν τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ κεφαλαίου τούτου,
τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκ τῶν σημαντικωτέρων τοῦ ὅλου ἔργου, ἀκολουθεῖ σύντομος
ἀνάλυσις τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν ἀμέσων διαδόχων
τοῦ Ἡρακλείου (641 - 740).

Ἡ πολιτικὴ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων (717 - 802) ἀποτελεῖ τὸ
θῆμα τοῦ ἔκτου κεφαλαίου (σελ. 249 - 289). Μετὰ βραχεῖαν ἀνασκόπησιν τῆς
καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο τὸ βυζαντιακὸν κράτος κατὰ τὸ ἔτος
717, ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀραβικῶν καὶ βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν
καὶ μελετᾷ τὴν ὀργανωτικὴν προσπάθειαν τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος τοῦ Γ'
καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε'. Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες τῆς εἰκονομαχίας ἀπα-
σχολοῦν ἰδιαιτέρως τὸν κ. Diehl. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς νεωτέρους ἐρευνητάς,
οἱ ὁποῖοι διαβλέπουν ἐν τῇ εἰκονομαχίᾳ ἐπιδράσεις ἀνατολικὰς καὶ κοινωνικὰς
τάσεις, ὁ συγγραφεὺς ὑποστηρίζει ὅτι οἱ εἰκονοκλάσται αὐτοκράτορες, ἄνδρες
κατ' ἐξοχὴν εὐσεβεῖς, ἐπεδίωκον κυρίως τὴν ἐξύψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ
φρονήματος καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς ὁσημέραι ἀξαναούσης δυνάμεως τῶν
μοναχῶν εἰς βάρος τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς τοῦ κράτους.
Ἀναλύεται ἀκολουθῶς ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ Κωνσταντίνου τοῦ Ε', Λέοντος
τοῦ Δ', τῆς αὐτοκρατορίας Εἰρήνης καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Σ', ὡς καὶ αἱ
ἀντιδράσεις τῆς ὀρθοδοξίας εἰς τὸ περιμάχητον τοῦτο ζήτημα.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες τοῦ Θ' αἰῶνος ἀπασχολοῦν τὸν συγγραφέα καὶ

εἰς τὸ ἕβδομον κεφάλαιον (σελ. 290 - 334), τὸ ὁποῖον ἀφιερῶται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 802 μέχρι τοῦ 867, μέχρι δηλαδὴ τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο.

Ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ (σελ. 335 - 436) ὁ κ. Marçais, συνεχίζων τὴν ἐν σελ. 210 διακοπεῖσαν ἱστορίαν τοῦ Ἰσλάμ, καταδεικνύει πῶς τὰ ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἰδρυθέντα ἀραβικὰ κράτη, ἐνισχυθέντα διὰ νέων κατακτητικῶν πολέμων ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ, ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ καὶ Σικελίᾳ, ἔφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμὴν ὑπὸ τὰς δυναστείας τῶν Ὀμμεϊαδῶν καὶ τῶν Σασσανιδῶν καὶ πῶς τὰ κράτη ταῦτα, διαμορφωθέντα ἐκ διαφόρων φυλετικῶν στοιχείων, καταπιεζομένων ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ ἐχόντων διαφόρους θρησκευτικὰς τύσεις, ἐνέκλειον ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διασπάσεως καὶ τῆς παρακμῆς, ἣ ὁποία δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ. Εἰς εἰδικὰς παραγράφους ὁ συγγραφεὺς δίδει πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς διοικήσεως, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης τῶν Ἀράβων.

Ἡ ἱστορία τῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀπασχολεῖ τὸν κ. Diehl ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ (σελ. 437 - 485). Εἰς τὴν σύντομον ἀνασκόπῃσιν «τῆς λαμπροτέρας ταύτης περιόδου τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου» (867 - 1025) ὁ συγγραφεὺς ἐξαιρεῖ τὰς προσπάθειάς τῶν Μακεδόνων διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους, τοὺς νικηφόρους πολέμους κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τὸ νομοθετικὸν ἔργον τῶν αὐτοκρατόρων κυρίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προστασίαν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Τέλος μελετᾷ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τοὺς γειτονικοὺς λαούς.

Ἡ μελέτη τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸν Ι΄ αἰῶνα καταλαμβάνει ὀλόκληρον τὸ δέκατον κεφάλαιον (σελ. 486 - 531). «Ὁ Ι΄ αἰὼν, λέγει ὁ συγγραφεὺς, εἶναι ἡ χρονικὴ περίοδος, καθ' ἣν δύναται τις νὰ μελετήσῃ καλύτερον τοὺς θεσμοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ συγκρότησις του ἔχει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην σχεδὸν ἀποκρυσταλλωθῆ εἰς τὰς κυρίας τῆς γραμμᾶς ἢ διοικητικὴ του ὀργάνωσις ἔχει εὗρει τὴν ὀριστικὴν τῆς μορφῆν, ἣ ὁποία δὲν θὰ μεταβληθῆ πλέον παρὰ μόνον εἰς τινὰ ἐπὶ μέρος σημεῖα». Οὕτω ὁ κ. Diehl ἐξετάζει τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ θεσμοῦ τῆς βασιλείας, τὴν κεντρικὴν καὶ ἐπαρχιακὴν διοίκησιν, τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν καὶ τέλος τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Ἐν τῇ τελευταίᾳ παραγράφῳ μελετῶνται οἱ κίνδυνοι καὶ τὰ σπέρματα τῆς παρακμῆς, τὰ ὁποία ἐνέκλειεν ἐν ἑαυτῷ αὐτὸς οὗτος ὁ ὀργανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ (σελ. 532 - 565) ὁ συγγραφεὺς συμπληρῶνει τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου διὰ τῆς μελέτης τῆς τεταραγμένης περιόδου τῶν ἐτῶν 1025 - 1081, μέχρι δηλαδὴ τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ.

Τὸ δωδέκατον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον (566 - 595) φέρει τὸν τίτλον : «Ὁ μουσουλμανικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ τὸν ΙΒ' αἰῶνα». Ὁ κ. Marçais παρακολουθεῖ τὴν ἐξάρθρωσιν καὶ παρακμὴν τῶν ἀραβικῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς βορείου Ἀφρικῆς καὶ ἐξετάζει τὴν νέαν περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, τὴν ὁποίαν ἐγκαινιάζει ἡ διάδοσις καὶ ἐπιβολὴ τῆς ἡγεμονίας τῶν Σελτζουκιδῶν Τούρκων.

Ἄλφαβητικὸν εὐρετήριο τῶν κυρίων ὀνομάτων καθιστᾷ εὐχρηστον τὸ κρινόμενον βιβλίον.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω συντομωτάτου διαγράμματος καταδεικνύεται ἡ ἔκτασις καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου τοῦ Καρόλου Diehl καὶ τοῦ Γεωργίου Marçais. Τὸ τμήμα, τὸ ὁποῖον ἐπραγματεύθη ὁ τελευταῖος οὗτος, ἔχει γραφῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ τῶν νεωτέρων ἐργασιῶν μετὰ σαφηνείας. Ὁ συγγραφεὺς κατώρθωσεν εἰς ὀλίγας σχετικῶς σελίδας νὰ δώσῃ μίαν πιστὴν εἰκόνα τῆς διαμορφώσεως, τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῶν ἀραβικῶν κρατῶν καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ φαινόμενον τῆς ταχείας ἐπιβολῆς καὶ τοῦ ἀποτόμου μαρρασμοῦ τῆς μουσουλμανικῆς ἡγεμονίας.

Τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον ἐπραγματεύθη ὁ κ. Diehl καὶ τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ ἀμεσώτερον εἰς τὰς ἡμετέρας σπουδὰς, ἐξέρχεται τῶν ὁρίων ἑνὸς ἀπλοῦ πανεπιστημιακοῦ ἐγχειριδίου. Ἡ μακρὰ καὶ πολυσχιδῆς ἐπιστημονικὴ δρᾶσις τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐρεῦνης τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει, ἡ ἀπὸ τῆς ἔδρας ἐπὶ πεντηκονταετίαν περίπου διδασκαλία, ἡ ἀπαράμιλλος ἱκανότης εἰς τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἔντεχνον ἀπόδοσιν τῶν γενικῶν ἰδεῶν, ἡ λελογισμένη ἐπιφυλακτικότης περὶ τὴν ἔρμηνειάν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, εἶχον παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ μίαν συνθετικὴν προσπάθειαν ὡς ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς ἐνταῦθα. Μακρὰ καὶ λεπτομερειακαὶ ἐργασίαι τοῦ Διδασκάλου ἐπὶ εἰδικῶν θεμάτων μαρτυροῦν τὴν εὐρείαν γνῶσιν, τὴν κριτικὴν ἐπεξεργασίαν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν πηγῶν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Καὶ ὅμως ἐν τῇ προκειμένῃ συγγραφῇ, ὡς καὶ εἰς ἄλλας προγεγενηστέρας, ὁ κ. Diehl κατώρθωσεν νὰ ὑποτάξῃ πλήρως τὸ χρησιμοποιηθὲν τεράστιον ὕλικόν, νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐν μέτρῳ καὶ ἄνευ περιττοῦ φόρτου τὰς ἐπὶ μέρους πληροφορίας καὶ νὰ διατυπώσῃ γενικωτέρας περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου ἀπόψεις. Ὁ μεμνημένος ἀναγνώστης διαβλέπει εἰς ἐκάστην σελίδα πόση ἀναλυτικὴ ἐργασία ἀπητήθη διὰ τὴν σύνθεσιν αὐτήν.

Ὁ δεῦτερος τόμος τοῦ ἔργου θὰ περιλάβῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 1081 μέχρι τοῦ 1453. Θὰ εἶναι ἰδιαιτέρως πολῦτιμος διὰ τὴν περίοδον τῶν Παλαιολόγων, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἐπαρκῶς μελετηθῇ.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ